

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра етнології і археології

Томенчук Богдан Петрович
Навчально-методичні вказівки
з курсу «Релігійна етнологія»
для підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр зі
спеціальності 032 «Історія та археологія»

Івано-Франківськ, 2023

Томенчук Богдан Петрович

Навчально-методичні вказівки

з курсу «Релігійна етнологія»

для підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр зі спеціальності 032 «Історія та археологія»

Івано-Франківськ, 2023.

Рецензенти: Чучко Михайло Костянтинович, доктор історичних наук, професор Чернівецького Національного університету імені Юрія Федьковича.

Пивоваров Сергій Володимирович, доктор історичних наук, професор національного заповідника «Києво-Печерська Лавра».

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Протокол

№12

від 29 червня

2023

р.

ЗМІСТ

1. Вступ. Завдання і мета курсу. Вимоги до знань і вмінь.
2. Анотація лекційних занять.
3. Анотація семінарських занять.
4. Самостійна робота.
5. Індивідуальне завдання.
6. Типові завдання комплексних контрольних робіт.
7. Програмові вимоги до заліку\екзамену і критерії оцінювання.
8. Рекомендована література.

ВСТУП

Цілісність релігієзнавства, як самостійної гуманітарної науки, яка вивчає релігію в усій багатомірності її форм, функцій, значень і ролей, не заперечує можливість констатування в її рамках нових складових. Зокрема, тепер виокремились і нові дисциплінарні структурні напрями. Такі як «етнологія релігії» та «релігійна етнологія», які вивчають складну систему відносин «релігія-етнос». В останньому релігія і етнос постають об'єктами уваги етнології, етнографії та культурології, коли аналізу піддаються специфічні аспекти їх взаємодії, які спираються на етнографічні джерела. Така етнографічна спрямованість позначилась і на змісті релігійної етнології, як нового наукового напрямку.

МЕТОЮ курсу є навчити студентів виявляти та здійснювати релігійні характеристики при аналізі основних категорій етнологічних (етнографічних) матеріалів. А саме, які стосуються як матеріальної, так і духовної культури населення різних етнографічних груп і зокрема регіону Прикарпаття.

ЗАВДАННЯ курсу:

- Надати студентам системні знання з релігійної етнології.
- Розвинути навички по виявленню релігійних ознак при характеристиці основних категорій етнологічних матеріалів.
- Навчити студентів основ методики міждисциплінарних досліджень по проблемах релігійної етнології.

ВИМОГИ ДО ЗНАНЬ І ВМІНЬ:

Після закінчення курсу студент повинен знати:

- Основні контексти етнологічних досліджень в контексті визначення релігійних світоглядних уявлень та вірувань.
- Історію розвитку етнологічних досліджень за релігійною характеристикою.
- Методологію порівняльної характеристики матеріалів етнологічних і релігієзнавчих досліджень.
- Основні особливості релігійної етнології в Україні: в Карпатському регіоні.

Після закінчення курсу студент повинен вміти:

- Оперувати основними поняттями релігійної етнології.
- Володіти основними методами здійснення етнологічних досліджень через визначення світоглядних уявлень і вірувань.
- Виділяти релігійні етнологічні комплекси.

АНОТАЦІЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Лекційне заняття №1-2

Тема. Етнографічні регіони і особливості релігійної обрядовості, їх населення в Україні та на Прикарпатті.

Характеризується історія визначення етнографічних регіонів: їх основні характеристики. Зокрема в Україні та на Прикарпатті (Покуття, Бойківщина, Опілля, Гуцульщина тощо). Виділення особливості релігійної обрядовості населення, їх спільні та відмінні риси, як в обрядах так і в звичаях, які присутні в матеріальній та духовній культурах.

Лекційне заняття №3

Тема. Археологічні культури Прикарпаття (I-II тис. н.е.) і особливості релігійної обрядовості його раннього населення.

Характеризуються археологічні культури, які поширені в регіоні Прип'яття-Придністров'я (від венедів до Галицького князівства і Галицько-Волинської держави). Аналізується поховальний обряд і його вплив на релігійні вірування, місто творчі і державотворчі процеси. Окремо звернена увага на хорватську проблему та на присутність варязького елемента в регіоні. Аналізуються особливості релігійної обрядовості іракомовного та тюркомовного населення (сармати, гуни, авари, угри, печеніги, половці) присутнього епізодично в даному регіоні. Окремо характеризуються культові споруди давнього населення регіону.

Лекційне заняття №4

Тема. Поселення, садиба і житлово-господарські комплекси та регіональні особливості релігійної обрядовості в їх плануванні, побудові, облаштуванні і функціонуванні.

Характеризуються, згідно археологічних та етнографічних джерел, поселення, садиби і житлово-господарські комплекси. Відзначено регіональні особливості релігійної обрядовості в їх плануванні, побудові, облаштуванні і функціонуванні (регіоні Прикарпаття-Подністров'я). Звернена увага і на хронологічні зміни та на причини цих змін, чи традицій.

Лекційне заняття №5-6

Тема. Землеробство і тваринництво на Прикарпатті і регіональні риси релігійної обрядовості в їх розвитку.

Характеризуються, згідно археологічних і етнологічних джерел, регіональні релігійні обряди, які пов'язані з землеробством (від посіву до збирання врожаю) і з тваринництвом (від вигону худоби на пасовища до їх утримання) та звернено увагу на їх генезу та еволюційні зміни (від I тис. н.е. до XX ст.)

Лекційне заняття №7

Тема. Господарські заняття і народні промисли та регіональні особливості релігійної обрядовості в їх функціонуванні на Прикарпатті.

Характеризуються, згідно археологічних та етнологічних джерел, регіональні релігійні обряди, які пов'язані з господарством і народними промислами. Звернено увагу на їх генезу та еволюційні зміни (від I тис. н.е. до XX ст.)

Лекційне заняття №8

Тема. Сакральна архітектура Прикарпаття.

Характеризуються язичницькі культові комплекси Прикарпаття. Згідно археологічних джерел, показано розвиток християнських культових пам'яток. Зокрема, дерев'яних та кам'яних церков. Окремо аналізується регіональна церковна архітектура періоду пізнього середньовіччя (покутська, бойківська, гуцульська, опільська).

Лекційне заняття №9

Тема. Релігійні аспекти в народному мистецтві Прикарпаття.

Характеризується народне мистецтво і регіональні особливості релігійних аспектів у його складових частинах та формах (регіон Прикарпаття-Подністров'я).

АНОТАЦІЯ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття №1

Тема. Сакральні функції і релігійна символіка в кераміці.

1. Сакральні функції кухонного і ритуального посуду за археологічними даними.
2. Релігійна символіка в кераміці слов'ян.

Рекомендована література:

- Баран В.Ю. Походження українського народу. – Н., 2008.
- Петращенко В.О. Слов'янська кераміка Галицької землі VIII-IX ст. Правобережжя середнього Подніпров'я. – К., 1992.
- Словник-довідник з археології. К., 1996.

Семінарське заняття №2

Тема. Календарна обрядовість і світоглядні уявлення та вірування населення Прикарпаття (за етнографічними даними)

1. Календарна обрядовість і світоглядні уявлення.
2. Родинна і сімейна обрядовість та вірування.

Рекомендована література:

- Борисенко А. Весільні звичаї України. К., 1988.
- Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис. К., 1993.
- Гузій Р. З народної танатології: карпатознавчі розсліди. – Л., 2007.
- Етногенез та етнічна історія українських Карпат. Л., 1999. Т.2
- Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні. К., 1994. Кн. 1-4
- Коваль-Фучило І. Похоронний ритуал: проблема функціонування і сприйняття// Берегиня. – 2000 - №1. – с.53-56

- Кухарєва О. Звичаї та обряди осінніх календарних свят в Україні.
- Скурятівський В. Український народний календар. – К., 2003. – 383 с.

Семінарське заняття №3

Тема. Релігійна обрядовість в народній медицині і ветеринарії.

1. Народна медицина і релігійна обрядовість на Прикарпатті.
2. Народна ветеринарія і релігійна обрядовість в гуцулів.

Рекомендована література:

- Хобзей К. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. – Л., 2002. – 216 с.
- Болтарович З. Українська народна медицина. Історія і практика. – К.: Абрис., 1994. – 320 с.
- Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології. – К., 1995. – 335 с.
- Етнографія України: навчальний посібник. – Л., 1994. – 520 с.
- Українське народознавство. – К., 2004. – 591 с.
- Чеховський І. Демонологічні вірування і народний календар українців карпатського регіону. – Ч, 2001. – 303 с.
- Мандибура С. Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини ХІХ- 30-х років ХХ ст.. – К, 1978.

Семінарське заняття №4

Тема. Сакральні функції у харчуванні населення Прикарпаття.

1. Повсякденна їжа і релігійна обрядовість на Бойківщині.
2. Повсякденна їжа і релігійна обрядовість на Гуцульщині.

Рекомендована література:

- Артюх Л. Гостина українців у контексті комунікації//Народна творчість та етнографія. – 2010. - №3 с. 64-71
- Артюх Л. Традиції та їх збереження в сучасному харчуванні//Народна творчість та етнографія. – 1984. №1. – С. 24-28
- Гонтар Т. Народне харчування українців Карпат. – К., 1979.
- Етногенез та етнічна історія українських Карпат. – Л., 1999, Т.2.
- Борисенко В. Традиції української національної кухні//Українознавство. – 2012. - №1. – с. 147-149.
- Маркевич Н. Обычаи, напитки, кухня и поверья малороссиян\\Українські народні вірування, повір'я, демонологія. – К., 1991. – с. 52-169.
- Паньків М. І. Народна їжа на Покутті. – ІФ, 1991.

Семінарське заняття №5

Тема. Традиційний одяг населення Прикарпаття: регіональні особливості його оформленні відповідно до релігійної символіки і обрядовості.

1. Релігійна символіка і обрядовість традиційного одягу на Гуцульщині.
2. Релігійна символіка і обрядовість традиційного одягу на Покутті.

Рекомендована література:

- Етногенез та етнічна історія українських Карпат. – Л., 1999, Т.2
- Косміна О. Традиційне вбрання українців. Т.1 Лісостеп. – К., 2008. – 160 с.
- Косміна О. Традиційне вбрання українців. Т. 2 Полісся, Карпати. – К., 2008. – 160 с.
- Спасько Б., Марусик Н. Український народний одяг (західні етнографічні регіони): навчально-методичний посібник. – ІФ, 2009. – 120 с.
- Український народний одяг XVII- початок XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського. – К., 1988. – 272 с.

Семінарське заняття №6

Тема. Релігійна регіональна обрядовість і символіка в поховальному обряді населення Прикарпаття.

1. Релігійна обрядовість в поховальному обряді гуцулів.
2. Релігійна обрядовість в поховальному обряді бойків.

Рекомендована література:

- Гузій Р. З народної танатології: карпатознавчі розсліди. – Л., 2007.
- Етногенез та етнічна історія українських Карпат. – Л., 1999, Т.2.
- Хобзей К. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. – Л., 2002. – 216 с.
- Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. – К., 1983.
- Бойківщина. Нью-Йорк: НТШ. Український архів, 1980. – Т. XXXIV. – 521с.
- Гошко Ю. Населення український Карпат XV-XVIII ст.. Заселення. Міграції. Побут. – К., 1976. – 205 с.
- Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. – К., 1987. – 472 с.

Самостійна робота

1. Виділення релігійно-етнологічних комплексів в матеріалах дослідження Прикарпаття.
2. Методи порівняльного аналізу етнографічних груп за світоглядними уявленнями та віруваннями.
3. Етнокультурна історія населення Прикарпаття в етнологічних дослідженнях за релігійними характеристиками в духовній культурі.
4. Проблеми інтеграції релігієзнавчих і етнографічних досліджень.
5. Соціальна структура суспільства за релігійно-етнологічною характеристикою.
6. Методи порівняльного аналізу окремих соціокультурних явищ за релігійно-етнологічними характеристиками.
7. Організація комплексних релігійно-етнологічних досліджень.
8. Релігійна символіка і релігійна обрядовість (язичницька), яка зафіксована в сучасній календарній і родинній обрядовості.
9. Сакральне мистецтво.
10. Специфіка взаємовпливу етнічного і релігійного (на матеріалах Прикарпаття).
11. Прояви двовірства у сучасному побуті населення Прикарпаття.
12. Етнорелігієзнавство та основні етапи його розвитку в Україні.
13. Проблемні питання у дослідженні християнізації давнього населення Прикарпаття.
14. Історіографія релігійної етнології Прикарпаття.

Індивідуальні завдання

Тематика рефератів.

1. Українська релігійна етнологія, як новий науковий напрямок.
2. Європейська релігійна етнологія.
3. Етнорелігієзнавство та основні його етапи в Україні.
4. Релігійно-етнологічні особливості слов'янських етносів.
5. Релігійна символіка і обрядовість в облаштування житла за етнографічними матеріалами регіонів Прикарпаття.
6. Релігійна символіка у вишивках етнографічних груп населення Прикарпаття.
7. Релігійна символіка в писанках гуцулів.
8. Релігійна символіка храму і його інтер'єру в окремих регіонах Прикарпаття.
9. Релігія в духовному житті українського народу.
10. Релігійна етнологія і етнологія релігії. Теоретичні проблеми досліджень.

Освоєння курсу передбачає застосування репродуктивних, пояснювально-ілюстративних, проблемно-пошукових та творчих методів навчання з використанням як традиційних, так і новітніх інформаційних технологій, зокрема роботи в інтернеті.

Методи контролю.

У ході поточного контролю здійснюється усне та письмове опитування студентів із тем, передбачених для семінарських занять. Також здійснюється контроль самостійної роботи відповідно до визначеної тематики.

Порядок оцінювання знань студентів із навчальної дисципліни.

Шкала оцінювання: національна та ects

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
80 – 89	B	добре	
70 – 79	C		
60 – 69	D	задовільно	

50 – 59	E		
26 – 49	FX	незадовільно можливістю повторного складання	3 не зараховано з можливістю повторного складання
0-25	F	незадовільно обов'язковим повторним вивченням дисципліни	3 не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів з навчальної дисципліни «Загальна етнологія»:

«відмінно»- студент демонструє повні і глибокі знання навчального матеріалу, достовірний рівень розвитку умінь і навичок, правильне й обґрунтоване формулювання практичних висновків, уміння приймати необхідні рішення в нестандартних ситуаціях, вільне володіння науковими термінами, аналізує причинно-наслідкові зв'язки;

«добре»- студент демонструє повні знання навчального матеріалу, але допускає незначні пропуски фактичного матеріалу, вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань, у деяких випадках нечітко формулює загалом правильні відповіді, допускає окремі несуттєві помилки та неточності;

«задовільно»- студент володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, не завжди вміє інтегровано застосувати набуті знання для аналізу конкретних ситуацій, а інколи й невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки;

«незадовільно»- студент не володіє достатнім рівнем необхідних знань, умінь, навичок, науковими термінами.

Типові завдання комплексних контрольних робіт (ККР)

Пакет комплексних контрольних робіт з дисципліни «релігійна етнологія» розроблений з урахуванням освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця та робочої програми з курсу «релігійна етнологія», що включає в себе перелік завдань, вирішення яких потребує умінь застосування інтегрованих знань програмового матеріалу дисципліни.

Метою розробки ККР є їх використання:

- При проведенні самоаналізу ВНЗ з метою корекції робочих навчальних програм, удосконалення організацій навчального процесу.
- При проведенні акредитації або атестаційної експертизи з метою державної оцінки рівня підготовки студентів.

За своїм характером та змістом завдання дають можливість оцінити відповідність рівня набутих студентом знань у системі вимог, що ставляться та передбачені для освітньо-кваліфікаційної характеристики «бакалавра» напрямку підготовки «історія та археологія». Пакет комплексних контрольних робіт з дисципліни «Релігійна етнологія» містить 10 варіантів комплексних завдань. Кожен з них включає 5 завдань, які охоплюють тематику різних розділів курсу. Тим самим демонструючи рівень знань студента, його здатність до аналітичного мислення. А також вказує на послідовність, повноту та логічність викладеного інформаційного матеріалу.

Виходячи із запропонованих варіантів ККР передбачається їх виконання у вигляді письмової роботи тривалістю 80 хв(в межах однієї пари).

ККР. Варіант 1

1. Етнографічні регіони Прикарпаття і особливості релігійної обрядовості їх населення. Їх спільні і відмінні риси.
2. Археологічні культури Прикарпаття (I-II тис. н.е.) і особливості релігійної обрядовості їх давнього населення. Їх спільні і відмінні риси.
3. Поселення Прикарпаття за археологічними даними (II тис. н.е.) і регіональні особливості релігійної обрядовості в їх плануванні.
4. Твори мистецтва і їх релігійні аспекти.
5. Релігійні обряди, пов'язані з обробітком землі і сівбою.

ККР. Варіант 2

1. Об'єкт, предмет і завдання курсу «Релігійна етнологія».

2. Понятійний апарат в релігійній етнології.
3. Зв'язок релігійної етнології з іншими спеціальними дисциплінами.
4. Збирання врожаю і його зберігання і релігійні обрядові дійства.
5. Сакральні функції посуду (за археологічними даними).

ККР. Варіант 3

1. Історія становлення релігійної етнології як нового наукового напрямку
2. Комплексні релігійно-етнологічні експедиції. Завдання.
3. Перспективи релігійно-етнологічних досліджень в Україні та в Карпатському регіоні.
4. Аграрна культура і релігійні обрядові дійства (Прикарпаття).
5. Релігійна символіка в орнаментативному посуді.

ККР. Варіант 4

1. Духовна культура в археології та етнографії. Порівняльний аналіз (Прикарпаття).
2. Поселення і регіональні особливості їх планування та розміщення і відповідна релігійна обрядовість (Прикарпаття).
3. Метеорологія народна і релігійна обрядовість.
4. Хорватська проблема і релігійна складова.
5. Весільна релігійна обрядовість (Прикарпаття).

ККР. Варіант 5

1. Садиба і житлово-господарські комплекси та регіональні особливості релігійної обрядовості в їх розташуванні, побудові і облаштуванні та функціонуванні (Прикарпаття).
2. Землеробство на Прикарпатті і регіональні риси релігійної обрядовості в його розвитку.
3. Проблемні питання в дослідженні християнізації давнього населення Прикарпаття в порівнянні з іншими територіями.
4. Релігійні етнологічні особливості слов'янських етносів.
5. Народження дитина релігійні етнологічні особливості в регіонах Прикарпаття.

ККР. Варіант 6

1. Тваринництво на Прикарпатті і регіональні риси релігійної обрядовості в його розвитку.
2. Сакральна архітектура (язичницька). Типи і функції.
3. Сакральність вишивки.
4. Ритуальний посуд.

5. Харчування і релігійна обрядовість (Прикарпаття).

ККР. Варіант 7

1. Народне мистецтво і регіональні особливості релігійних аспектів у його складових частинах на Прикарпатті.
2. Прояви двовірства у сучасному побуті населення Прикарпаття.
3. Виділення релігійно-етнологічних комплексів на матеріалах досліджень Прикарпаття.
4. Космогонія народна і релігійна складова.
5. Ветеринарія народна і релігійна складова.

ККР. Варіант 8

1. Календарна обрядовість і світоглядні уявлення та вірування населення Прикарпаття.
2. Кладовища. Особливості розмежування в селах і містах та монастирях. Релігійна складова.
3. Тюркомовні народи Прикарпаття і їх релігійна поховальна обрядовість (за археологічними джерелами).
4. Ремесла і окремі аспекти їх релігійної обрядовості.
5. Медицина народна і окремі релігійні аспекти обряду.

ККР. Варіант 9

1. Родинна і сімейна обрядовість та вірування і обряди (Прикарпаття).
2. Релігійна символіка гуцульської вишивки.
3. Іраномовні народи Прикарпаття і їх релігійна поховальна обрядовість (за археологічними даними).
4. Специфіка взаємовпливу етнічного і релігійного (Прикарпаття).
5. Етнорелігієзнавство та основні етапи його розвитку в Україні.

ККР. Варіант 10

1. Слов'янський поховальний обряд. Релігійна складова (за археологічними даними).
2. Релігійна символіка і обрядовість в побудові і облаштуванні житла.
3. Релігійна символіка у писанках.
4. Варязька проблема на Прикарпатті і Подністров'ї. Релігійний аспект.
5. Ритуальна їжа та обрядовість (Прикарпаття).

Програмові вимоги до заліку/екзамену.

1. Об'єкт, предмет і завдання курсу «релігійна етнологія».
2. Понятійний апарат в релігійній етнології.
3. Зв'язок релігійної етнології з іншими спеціальними дисциплінами.
4. Метод спостереження в релігійній етнології.
5. Історія становлення релігійної етнології як наукового напрямку.
6. Комплексні релігійно-етнологічні експедиції.
7. Перспективи релігійно-етнологічних досліджень в Україні та в Карпатському регіоні.
8. Духовна культура в археології та етнографії. Порівняльний аналіз.
9. Етнографічні регіони Прикарпаття і особливості релігійної обрядовості його населення.
10. Поселення і регіональні особливості їх планування та відповідна релігійна обрядовість (Прикарпаття).
11. Садиба і житлово-господарські комплекси та регіональні особливості релігійної обрядовості в їх розташуванні, побудові і облаштуванні та функціонуванні (Прикарпаття).
12. Землеробство на Прикарпатті і регіональні риси релігійної обрядовості в його розвитку.
13. Тваринництво на Прикарпатті і регіональні риси релігійної обрядовості в його розвитку.
14. Господарські заняття і народні промисли та регіональні особливості їх релігійної обрядовості (Прикарпаття).
15. Сакральна архітектура Прикарпаття. Регіональні особливості.
16. Народне мистецтво і регіональні особливості релігійних аспектів у його складових частинах та формах на Прикарпатті.
17. Сакральні функції і релігійна символіка у кераміці.
18. Календарна обрядовість і світоглядні уявлення та вірування населення Прикарпаття.
19. Родинна і сімейна обрядовість та вірування і обряди (Прикарпаття).
20. Релігійна обрядовість в народній медицині і ветеринарії.
21. Сакральні функції у харчуванні населення Прикарпаття.
22. Повсякденна їжа та ритуальна обрядовість (Прикарпаття).
23. Ритуальна їжа та обрядовість (Прикарпаття).
24. Релігійна регіональна символіка і обрядовість в поховальному обряді населення Прикарпаття.